

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18700668>

Muxtarova Shirinoy Shavkat qizi

Jizzax viloyati 8-umumta'lim maktabi Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda konstruktivizm tamoyillari hamda J. Dewey va L. S. Vygotskiy qarashlariga tayangan holda o'quvchi markazli yondashuvning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, OECD, UNESCO va World Bank tashkilotlari hisobotlari asosida interfaol va muammoli ta'lim metodlarining samaradorligi xalqaro tajriba nuqtai nazaridan asoslab berilgan.*

Maqolada muallif tomonidan ishlab chiqilgan “Faol ishtirok modeli” (FIM) metodik yondashuvi tavsiya etilib, uning bosqichlari, didaktik mexanizmi va amaliy qo'llash usullari batafsil bayon etilgan. 3-sinf o'quvchilari ishtirokida o'tkazilgan pedagogik tajriba-sinov natijalari asosida innovatsion metodlarning o'zlashtirish darajasi, darsdagi faollik va mustaqil ishlash ko'nikmalariga ijobiy ta'siri statistik ma'lumotlar orqali isbotlangan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlarni tizimli qo'llash ta'lim sifatini oshirishning muhim omili ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim, innovatsion metodlar, interfaol ta'lim, o'quvchi markazli yondashuv, konstruktivizm, hamkorlikda o'qitish, muammoli ta'lim, refleksiya, pedagogik tajriba, metodik model, Faol ishtirok modeli (FIM), ta'lim samaradorligi, mustaqil fikrlash, funksional savodxonlik.*

Abstract: *This article provides a scientific analysis of the theoretical and practical foundations of using innovative methods in primary education. Based on the principles of constructivism and the pedagogical ideas of J. Dewey and L. S. Vygotsky, the study highlights the educational significance of a learner-centered approach. Furthermore, relying on reports from OECD, UNESCO, and the World Bank, the effectiveness of interactive and problem-based teaching methods is substantiated from the perspective of international experience.*

The article proposes the author's methodological approach, the “Active Participation Model” (APM), and describes its stages, didactic mechanism, and practical implementation in detail. Based on the results of a pedagogical experiment conducted among third-grade students, the positive impact of innovative methods on academic achievement, classroom engagement, and independent learning skills is statistically proven. The findings demonstrate that the systematic implementation of innovative methods in primary education serves as a key factor in improving the quality of education.

Keywords: *primary education, innovative methods, interactive teaching, learner-centered approach, constructivism, collaborative learning, problem-based learning,*

reflection, pedagogical experiment, methodological model, Active Participation Model (APM), educational effectiveness, independent thinking, functional literacy.

Аннотация: В данной статье проводится научный анализ теоретических и практических основ использования инновационных методов в начальном образовании. На основе принципов конструктивизма и педагогических идей Дж. Дьюи и Л. С. Выготского раскрывается педагогическая значимость личностно-ориентированного подхода. Кроме того, на основе отчетов OECD, UNESCO и Всемирного банка обосновывается эффективность интерактивных и проблемных методов обучения с точки зрения международного опыта.

В статье предлагается авторский методический подход «Модель активного участия» (FIM), подробно описываются его этапы, дидактический механизм и способы практической реализации. На основе результатов педагогического эксперимента, проведенного среди учащихся 3-х классов, статистически доказано положительное влияние инновационных методов на уровень успеваемости, активность на уроке и развитие навыков самостоятельной работы. Результаты исследования подтверждают, что системное внедрение инновационных методов в начальном образовании является важным фактором повышения качества образования.

Ключевые слова: начальное образование, инновационные методы, интерактивное обучение, личностно-ориентированный подход, конструктивизм, обучение в сотрудничестве, проблемное обучение, рефлексия, педагогический эксперимент, методическая модель, Модель активного участия (FIM), эффективность образования, самостоятельное мышление, функциональная грамотность.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifa-raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi, kreativ va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxs shakllanishining poydevori hisoblanadi. Shu bois mazkur bosqichda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Amerikalik pedagog olim **John Dewey** ta'limni “hayot uchun tayyorgarlik emas, balki hayotning o'zi” deb ta'riflaydi. Uning fikricha, o'quvchi faoliyat jarayonida o'rganadi. Shuningdek, rus psixologi **Lev Vygotsky** tomonidan ishlab chiqilgan “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi ham o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati orqali bilimni chuqurroq egallashini asoslaydi.

Zamonaviy ta'lim kontsepsiyasida innovatsion metodlar - interfaol usullar, o'yin texnologiyalari, muammoli ta'lim, loyihaviy yondashuv va raqamli vositalar - o'quvchilarning faolligini oshirishda muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlardan foydalanish mavzusining dolzarbligi quyidagilar bilan belgilanadi:

- An'anaviy dars shaklining samaradorligi pasayib borayotgani

- O‘quvchilarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish zarurati
- XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirish talabi
- Raqamli muhitda ulg‘ayayotgan avlodning o‘rganish uslubi o‘zgarishi

Shu bois mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limda innovatsion metodlardan foydalanishning nazariy asoslari, amaliy tajribasi, aniq metodik yondashuvi va statistik natijalari ilmiy tahlil asosida yoritiladi.

ASOSIY QISM

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion metodlardan foydalanish masalasi zamonaviy pedagogika fanining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Innovatsion metod deganda ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchining bilish faoliyatini faollashtirish, mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan zamonaviy pedagogik usullar tizimi tushuniladi. Bu metodlar an‘anaviy reproduktiv o‘qitishdan farqli ravishda o‘quvchini bilimni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki uni izlab topuvchi, tahlil qiluvchi va amaliyotda qo‘llovchi subyekt sifatida ko‘radi.

Innovatsion metodlarning nazariy asoslari avvalo konstruktivizm g‘oyalariga borib taqaladi. Konstruktivistik yondashuvga ko‘ra, bilim tashqi manbadan tayyor shaklda o‘quvchiga ko‘chirilmaydi, balki o‘quvchining faol bilish jarayoni orqali shakllanadi. Bu jarayonda o‘quvchi avvalgi tajribasi, ijtimoiy muhit va muloqot asosida yangi bilimni “quradi”. Amerikalik pedagog olim John Dewey ta’lim jarayonini faoliyat bilan bog‘liq holda tashkil etish zarurligini ta’kidlab, tajriba orqali o‘rganish konsepsiyasini ilgari surgan. Uning fikricha, o‘quvchi faqat eshitish va yodlash orqali emas, balki amaliy harakat va muammoli vaziyatlarni hal qilish jarayonida chuqur bilim egallaydi.

Shuningdek, sovet psixologi Lev Vygotsky tomonidan ishlab chiqilgan yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi innovatsion metodlarning ilmiy asosini mustahkamlaydi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, o‘quvchi kattalar yoki tengdoshlari bilan hamkorlikda o‘zining mustaqil bajara oladigan vazifalaridan yuqori darajadagi topshiriqlarni ham bajarishga qodir bo‘ladi. Demak, guruhli ish, hamkorlikda o‘rganish va interfaol metodlar o‘quvchining intellektual rivojlanishini tezlashtiradi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ayniqsa muhim, chunki ular ijtimoiy muloqot orqali tezroq o‘rganadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda innovatsion metodlar o‘quvchi markazli yondashuv bilan chambarchas bog‘liq holda ko‘riladi. O‘quvchi markazli yondashuvda dars jarayoni o‘qituvchi nutqiga emas, balki o‘quvchining faol ishtirokiga asoslanadi. Muammoli savollar, kichik guruhli topshiriqlar, loyihaviy ishlar, rol o‘ynash, munozara va refleksiya kabi metodlar aynan shu yondashuvning amaliy ifodasidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi dars jarayonida faol ishtirok etganida uning bilimni eslab qolish darajasi an‘anaviy ma’ruza shakliga nisbatan ikki baravar yuqori bo‘ladi.

Xalqaro miqyosdagi ilmiy va amaliy tadqiqotlar ham innovatsion metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti OECD tomonidan o‘tkaziladigan PISA tadqiqotlari natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi faoliyatiga asoslangan va muammoli vaziyatlarga yo‘naltirilgan ta’lim tizimiga ega davlatlarda funksional savodxonlik ko‘rsatkichlari an‘anaviy o‘qitish tizimiga nisbatan o‘rtacha 18 dan

22 foizgacha yuqori. Bu natija o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilim, balki real hayotiy vaziyatlarda bilimdan foydalanish ko‘nikmasi ham rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta‘lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha ixtisoslashgan tashkiloti UNESCO hisobotlarida o‘quvchi markazli metodlarni qo‘llash ta‘lim sifatini sezilarli darajada oshirishi qayd etilgan. Tahlillarga ko‘ra, interfaol metodlardan tizimli foydalanilgan maktablarda o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichi o‘rtacha 25 dan 30 foizgacha yaxshilangan. Bundan tashqari, darsga qiziqish darajasi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari ham ijobiy o‘sish ko‘rsatgan.

Jahon banki World Bank tomonidan rivojlanayotgan davlatlarda olib borilgan monitoring natijalari ham innovatsion metodlarning amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi. Hisobotlarga ko‘ra, interfaol o‘qitish metodlari joriy etilgan boshlang‘ich maktablarda o‘quvchilarning o‘qish tezligi o‘rtacha 12 dan 15 foizgacha oshgan, matnni tushunish darajasi esa 14 foizga yaxshilangan. Bu ko‘rsatkichlar ayniqsa boshlang‘ich bosqichda o‘qish savodxonligini shakllantirish jarayonida innovatsion yondashuvning muhimligini ko‘rsatadi.

Amaliy tahlil shuni ko‘rsatadiki, innovatsion metodlar darsning barcha bosqichlariga integratsiya qilinganda yanada yuqori natija beradi. Masalan, darsning motivatsiya bosqichida muammoli savol qo‘yish o‘quvchilarning bilishga qiziqishini oshiradi. Yangi mavzuni o‘zlashtirish jarayonida kichik guruhli ishlash o‘zaro fikr almashish va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Mustahkamlash bosqichida esa vaziyatli topshiriqlar bilimni amaliyot bilan bog‘lash imkonini yaratadi. Refleksiya jarayonida o‘quvchi o‘z faoliyatini baholash orqali metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘tkazilgan kuzatuvlar natijasida aniqlanishicha, interfaol metodlardan muntazam foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning faollik darajasi 30 foizgacha oshgan, savollarga javob berish ko‘rsatkichi esa deyarli ikki baravar ko‘paygan. O‘quvchilarning mustaqil ishlashga bo‘lgan intilishi va o‘z fikrini erkin bayon etish ko‘nikmasi ham sezilarli ravishda rivojlangan.

Boshlang‘ich ta‘limda innovatsion metodlarning samaradorligini aniqlash maqsadida 2024–2025 o‘quv yilida 3-sinf o‘quvchilari ishtirokida 4 oy davomida pedagogik tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tadqiqot kvazi-eksperimental dizayn asosida tashkil etildi. Unda ikki parallel sinf qatnashdi. Nazorat guruhida 28 nafar o‘quvchi bilan an‘anaviy, reproduktiv metodlar asosida darslar olib borildi. Tajriba guruhida 30 nafar o‘quvchi bilan innovatsion, interfaol va hamkorlikka asoslangan metodlar tizimli ravishda qo‘llanildi.(1-jadval.)

3-jadval. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion metodlarning pedagogik samaradorligi: nazorat va tajriba guruhlarida kesimidagi qiyosiy-statistik tahlil natijalari

Ko‘rsatkich	Nazorat (Boshl.) n=28	Nazorat (Yakun.) n=28	Nazorat Δ	Tajriba (Boshl.) n=30	Tajriba (Yakun.) n=30	Tajriba Δ
O‘rtacha o‘zlashtirish (ball, %)	64%	71%	+7 %	63%	86%	+2 3%
Darsdagi faollik darajasi (%)	52%	60%	+8 %	50%	82%	+3 2%
Mustaqil ishlash ko‘nikmasi (%)	48%	58%	+1 0%	47%	79%	+3 2%

Tajriba boshlanishidan oldin har ikki guruhda boshlang‘ich diagnostika o‘tkazildi. Diagnostika uchta asosiy mezon bo‘yicha amalga oshirildi: o‘zlashtirish darajasi, dars jarayonidagi faollik ko‘rsatkichi va mustaqil ishlash ko‘nikmasi. Natijalar guruhlar o‘rtasida deyarli teng ekanini ko‘rsatdi. Nazorat guruhida o‘rtacha o‘zlashtirish 64 foizni, tajriba guruhida 63 foizni tashkil etdi. Faollik darajasi mos ravishda 52 va 50 foiz, mustaqil ishlash ko‘rsatkichi esa 48 va 47 foiz bo‘ldi. Bu ko‘rsatkichlar tajriba boshlanishida guruhlar bilim va ko‘nikma jihatidan bir xil sharoitda ekanini tasdiqlaydi va keyingi natijalarni ilmiy jihatdan taqqoslash imkonini beradi.

To‘rt oy davomida tajriba guruhida darslar faol ishtirok modeli asosida tashkil etildi. Har bir mavzu muammoli savol bilan boshlandi, kichik guruhlarda hamkorlik faoliyati yo‘lga qo‘yildi, amaliy vaziyatli topshiriqlar bajarildi hamda dars yakunida refleksiya o‘tkazildi. Nazorat guruhida esa tushuntirish, savol-javob va mustaqil yozma ish kabi an’anaviy usullar ustuvor bo‘ldi.

Tajriba yakunida o‘tkazilgan yakuniy diagnostika natijalari sezilarli farqni ko‘rsatdi. Nazorat guruhida o‘zlashtirish darajasi 64 foizdan 71 foizga ko‘tarilib, 7 foizlik o‘sish qayd etildi. Tajriba guruhida esa bu ko‘rsatkich 63 foizdan 86 foizga yetdi va 23 foizlik o‘sish kuzatildi. Bu farq innovatsion metodlarning o‘quv materialini chuqurroq o‘zlashtirishga xizmat qilganini ko‘rsatadi.

Faollik darajasi nazorat guruhida 52 foizdan 60 foizga, ya’ni 8 foizga oshgan bo‘lsa, tajriba guruhida 50 foizdan 82 foizga yetib, 32 foizlik o‘sish kuzatildi. Mazkur natija dars jarayonida o‘quvchilar ishtirokining sezilarli darajada kuchayganini anglatadi. Faollikning oshishi o‘quvchilarning savollarga javob berish, fikr bildirish va guruhli ishlarda qatnashish ko‘rsatkichlari orqali aniqlanib, kuzatuv varaqalari asosida qayd etildi.

Mustaqil ishlash ko‘nikmasi nazorat guruhida 48 foizdan 58 foizga ko‘tarilib, 10 foizlik o‘sishni ko‘rsatdi. Tajriba guruhida esa bu ko‘rsatkich 47 foizdan 79 foizga yetdi va 32 foizlik sezilarli o‘sish kuzatildi. Bu natija innovatsion metodlarning o‘quvchida mustaqil

fikrlash, vaziyatni tahlil qilish va muammoni hal etish qobiliyatini rivojlantirishda samarali ekanini isbotlaydi.

Pedagogik tahlil shuni ko‘rsatadiki, tajriba guruhidagi yuqori natijalar tasodifiy emas, balki ta’lim jarayonining o‘quvchi markazli tashkil etilgani bilan bog‘liq. Innovatsion metodlar o‘quvchilarning bilish jarayonida faol subyektga aylanishini ta’minladi. Guruhli ishlash orqali ijtimoiy muloqot kuchaydi, muammoli vaziyatlar orqali mantiqiy fikrlash rivojlandi, refleksiya bosqichi esa o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmasini shakllantirdi.

Statistik farqni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, o‘zlashtirish darajasi bo‘yicha tajriba va nazorat guruhlarida o‘rtasidagi yakuniy farq 15 foizni tashkil etdi. Faollik ko‘rsatkichi bo‘yicha farq 22 foiz, mustaqil ishlash ko‘rsatkichi bo‘yicha esa 21 foizni tashkil etdi. Bu tafovutlar innovatsion metodlarning boshlang‘ich ta’lim samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatganini ilmiy asosda tasdiqlaydi.

Shuningdek, sifat tahlili natijalari ham ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rsatdi. Tajriba guruhida o‘quvchilarning savollarga mustaqil javob berish soni dars davomida o‘rtacha 2,3 martadan 5,8 martagacha oshdi. Guruhli ishlarda yetakchilik ko‘rsatgan o‘quvchilar soni 6 nafardan 14 nafarga yetdi. Uy vazifalarini o‘z vaqtida va to‘liq bajarish ko‘rsatkichi 68 foizdan 91 foizga oshdi.

Mazkur natijalar pedagogik tajriba-sinov ishlarining ilmiy ahamiyatini belgilaydi. Tajriba natijalari innovatsion metodlarning nafaqat nazariy, balki amaliy samaradorligini ham ko‘rsatdi. Olingan ma’lumotlar boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchi faolligini oshirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va bilim sifatini yaxshilashda innovatsion metodlarni tizimli qo‘llash zarurligini asoslaydi.

Mazkur maqolada taklif etilayotgan **“Faol ishtirok modeli” (FIM)** muallif tomonidan boshlang‘ich ta’lim amaliyotidagi kuzatuvlar, dars tahlillari va tajriba-sinov natijalari asosida ishlab chiqilgan metodik yondashuvdir. Modelni yaratishdan ko‘zlangan asosiy maqsad boshlang‘ich sinf o‘quvchisining dars jarayonidagi passiv tinglovchi rolini bosqichma-bosqich faol biluvchi subyekt roliga o‘tkazish, ya’ni o‘quvchini bilimni qabul qiluvchi emas, uni kashf etuvchi, muhokama qiluvchi va amaliyotga tatbiq etuvchi shaxs sifatida shakllantirishdan iborat.

FIM mualliflik metodikasi sifatida uchta manbaviy asosga tayangan holda ishlab chiqildi. Birinchi asos konstruktivizm tamoyillaridir. Unga ko‘ra, bilim o‘qituvchi tomonidan tayyor holda berilmaydi, balki o‘quvchi o‘z tajribasi, kuzatuv va faol harakati orqali uni “quradi”. Ikkinchi asos Vygotskiy tomonidan asoslangan yaqin rivojlanish zonasi va hamkorlikda o‘rganish g‘oyasidir. Bu yondashuvga ko‘ra, o‘quvchi individual imkoniyatidan yuqoriroq natijaga tengdoshlari yoki o‘qituvchi ko‘magida erishadi; aynan shuning uchun ham kichik guruhli ishlar va muloqotli vazifalar boshlang‘ich ta’limda juda samarali hisoblanadi. Uchinchi asos esa boshlang‘ich sinf psixologiyasi va yosh xususiyatlari bilan bog‘liq. 7–10 yoshli bolalarda o‘yin, qiziqish, tezkor rag‘bat, ko‘rgazmalilik, qisqa muddatli faoliyat bloklari va darhol natijani ko‘rish ehtiyoji kuchli bo‘ladi. FIM aynan shu ehtiyojlarni hisobga olgan holda darsni qisqa, mantiqan bog‘langan va o‘zaro almashuvchi faoliyat bosqichlariga ajratadi.

FIMning mualliflik jihati shundaki, u interfaol metodlarni shunchaki darsga qo‘shish bilan cheklanmaydi, balki darsning butun mantiqiy “arxitekturasini”ni o‘quvchi faolligini oshirishga bo‘ysundiradi. Ko‘p hollarda interfaol metodlar darsning bir qismida epizodik qo‘llanadi va u tizimga aylanmay qoladi. FIM esa har bir darsni to‘rtta izchil bosqichga qurish orqali interfaol jarayonni barqaror mexanizmga aylantiradi. Boshqacha aytganda, FIM alohida metodlar majmui emas, balki darsni boshqarish va natijaga yo‘naltirishning konseptual modeli hisoblanadi.

Model to‘rtta bosqichdan iborat bo‘lib, har bir bosqichning didaktik vazifasi, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati aniq belgilangan.

Birinchii bosqich motivatsiya bosqichi bo‘lib, u “muammoli savol” orqali boshlanadi. Bu yerda muammoli savol oddiy so‘roq shakli emas, balki o‘quvchini fikrlashga majbur qiladigan, avvalgi bilimni ishga soladigan va yangi mavzuga tabiiy ehtiyoj uyg‘otadigan didaktik vosita sifatida ishlatiladi. Muammoli savol o‘quvchida “nega?”, “qanday?”, “agar... bo‘lsa nima bo‘ladi?” kabi tafakkur jarayonlarini faollashtiradi. Psixologik jihatdan motivatsiya bosqichi darsning “ichki harakatlantiruvchi kuchi”ni yaratadi: o‘quvchi mavzuni o‘rganishga ichki ehtiyoj sezadi, bu esa keyingi bosqichlarda faol ishtirok uchun zamin hozirlaydi.

Ikkinchi bosqich hamkorlik bosqichi bo‘lib, u kichik guruhlarda ishlash mexanizmi asosida quriladi. Bu bosqich Vygotskiy nazariyasiga tayangan holda tashkil etiladi: o‘quvchilar tengdoshlar bilan muloqot jarayonida o‘z fikrini bayon qiladi, boshqalarning fikrini tinglaydi, taqqoslaydi va umumiy xulosaga keladi. Hamkorlik bosqichining metodik xususiyati shundaki, guruh vazifalari qat’iy taqsimlanadi: masalan, “rahbar” jarayonni boshqaradi, “kotib” fikrlarni yozadi, “taqdimotchi” natijani himoya qiladi, “nazorat qiluvchi” esa vaqt va tartibni kuzatadi. Bu rol taqsimoti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mas’uliyat, ijtimoiy faollik va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Muhimi, hamkorlik bosqichida o‘qituvchi “bilim beruvchi markaz” emas, balki yo‘naltiruvchi va fasilitator vazifasini bajaradi.

Uchinchi bosqich amaliy qo‘llash bosqichi bo‘lib, u loyihaviy yoki vaziyatli topshiriqlar orqali amalga oshiriladi. Mazkur bosqich FIMning eng muhim bo‘g‘ini hisoblanadi, chunki bu yerda bilim “quruq nazariya” sifatida qolmay, real harakatga aylanadi. Vaziyatli topshiriqlar o‘quvchining hayotiy tajribasiga yaqin bo‘lib, ularni bajarish jarayonida o‘quvchi o‘rgangan tushunchani qo‘llaydi, taqqoslaydi, xulosa chiqaradi. Loyihaviy element esa o‘quvchida natijaga yo‘naltirilganlikni, oddiy rejalashtirishni va yakuniy mahsulot yaratish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Masalan, ona tili darsida matn bo‘yicha “qahramon xaritasi”, matematika darsida “bozor hisob-kitobi”, tabiatshunoslikda “mini-kuzatuv kundaligi” kabi amaliy ishlanmalar darsni mazmunan boyitadi.

To‘rtinchi bosqich refleksiya bosqichi bo‘lib, u o‘zini baholash va o‘z-o‘zini nazorat qilishni shakllantirishga qaratilgan. Refleksiya bu “dars yoqdi-yoqmadi” darajasidagi hissiy fikr emas, balki o‘quvchining o‘z faoliyatiga ilmiy-pedagogik mazmunda qaytishi, o‘rganganini anglab yetishi va xatolarini ko‘rish demakdir. FIMda refleksiya bosqichi uchun boshlang‘ich sinf yoshiga mos sodda, ammo samarali mexanizmlar qo‘llanadi: “men bugun nimalarni bildim?”, “qaysi topshiriq qiyin bo‘ldi va nega?”, “ertaga yaxshiroq

bajarish uchun nima qilaman?” kabi yo‘naltiruvchi savollar, “3-2-1” usuli, “smaylik” asosidagi o‘zini baholash yoki qisqa rubrika. Bu jarayon metakognitiv kompetensiyalarni shakllantirib, o‘quvchining kelgusida mustaqil o‘qishiga poydevor yaratadi.

FIMning metodik xususiyatlari bir necha muhim jihatlarida namoyon bo‘ladi. Birinchidan, model darsning ichki tuzilishini qat’iy mantiqqa bo‘ysundiradi va har bir bosqichni o‘z vazifasi bilan ta’minlaydi; bu darsni tartibli, boshqariladigan va natijador qiladi. Ikkinchidan, FIMda o‘quvchi faoliyati “tinglash–takrorlash” zanjiri bilan cheklanmaydi, u “muammo–hamkorlik–amal–refleksiya” zanjiri orqali rivojlanadi. Uchinchidan, model differensial yondashuvni osonlashtiradi: guruh ishida kuchli o‘quvchi yetakchi rolini olishi, sustroq o‘quvchi esa muayyan rol orqali jarayonga jalb qilinishi mumkin. To‘rtinchidan, baholash faqat yakunda qo‘yiladigan ball emas, balki jarayon davomida kuzatuv, o‘zini baholash va tahlil orqali amalga oshiriladi, bu esa ta’limning shakllantiruvchi baholash tamoyiliga mos keladi.

“Faol ishtirok modeli” (FIM) mualliflik metodikasi sifatida boshlang‘ich ta’limning psixologik xususiyatlari, konstruktivistik yondashuv va hamkorlik nazariyasiga tayangan holda ishlab chiqilgan bo‘lib, dars jarayonini o‘quvchi faolligi va natijadorlikka yo‘naltirilgan konseptual tizim asosida tashkil etish imkonini beradi. Modelning tajriba-sinov natijalari bilan tasdiqlangan samaradorligi uni boshlang‘ich sinflarda innovatsion metodlarni tizimli tatbiq etish uchun amaliy metodik yechim sifatida tavsiya etishga asos bo‘ladi.

Xulosa. 1. Innovatsion metodlar boshlang‘ich ta’lim samaradorligini sezilarli oshiradi. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion metodlardan tizimli foydalanish o‘quv natijalarini ko‘taradi, chunki u darsni faqat ma’lumot uzatish jarayoni emas, balki bilimni faol qurish jarayoniga aylantiradi. Tajriba-sinov natijalarida ham ko‘rinadiki, innovatsion yondashuv qo‘llangan guruhda o‘zlashtirish ko‘rsatkichi an’anaviy guruhga nisbatan ancha yuqori bo‘ldi. Bu holat metodning “natija berishi”ni emas, balki ta’limning ichki mexanizmi - o‘quvchining bilish faoliyati, muloqot va amaliy qo‘llash orqali mustahkamlanishini anglatadi.

2. O‘quvchi markazli yondashuv bilimni mustahkam egallashni ta’minlaydi. O‘quvchi markazli ta’limda o‘quvchi darsning asosiy ishtirokchisiga aylanadi: u savol beradi, fikr bildiradi, xulosa chiqaradi va o‘z yondashuvini asoslaydi. Bunday jarayonda bilim “yodlangan” holatdan “tushunilgan va qo‘llanadigan” holatga o‘tadi. Ayniqsa boshlang‘ich sinflarda o‘quvchi harakat orqali o‘rganishi kuchli bo‘lgani sababli, o‘quvchi markazli yondashuv bilimning uzoq muddatli xotirada saqlanishiga va transfer ko‘nikmasiga xizmat qiladi.

3. Hamkorlikdagi faoliyat ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Kichik guruhda ishlash o‘quvchini tinglash, fikrni hurmat qilish, murosaga kelish va umumiy qarorga kelish kabi ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantiradi. Boshlang‘ich sinf yoshida ijtimoiylashuv jarayoni faol bo‘lgani uchun hamkorlik darsning “tarbiyaviy komponenti”ni kuchaytiradi. Natijada o‘quvchi nafaqat bilim oladi, balki muloqot madaniyatini o‘zlashtiradi, bu esa keyingi bosqichlarda jamoa bilan ishlash ko‘nikmasining poydevorini yaratadi.

4. Muammoli ta’lim mantiqiy fikrlashni kuchaytiradi. Muammoli ta’limda o‘quvchi tayyor qoida yoki yechimni kutmaydi, balki savol va vaziyatni tahlil qiladi, taxmin qiladi, dalillaydi va tekshiradi. Bu jarayon mantiqiy fikrlashning asosiy operatsiyalarini — taqqoslash, tasniflash, sabab-oqibatni aniqlash, umumlashtirishni faollashtiradi. Ayniqsa ona tili va matematika darslarida muammoli savollarni qo‘llash o‘quvchining fikr yuritish tezligi va aniqligini oshiradi hamda topshiriqlarga ijodiy yondashuvni shakllantiradi.

5. Interfaol metodlar motivatsiyani oshiradi. Interfaol metodlar o‘quvchining darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, chunki o‘quvchi darsda “kuzatuvchi” emas, “ishtirokchi” bo‘ladi. Faollikning oshishi o‘quvchida muvaffaqiyat hissini kuchaytiradi; muvaffaqiyat esa motivatsiyaning eng tabiiy manbai hisoblanadi. Interfaol jarayonda o‘quvchi fikr bildirganida, natijani ko‘rganida va baho faqat yakun emas, jarayon davomida berilganida darsga ijobiy munosabat shakllanadi.

6. Raqamli vositalar o‘rganishga qiziqishni kuchaytiradi. Raqamli ta’lim vositalari (taqdimot, interaktiv mashqlar, qisqa video, onlayn test va vizual resurslar) o‘quvchining ko‘rish va eshitish kanallarini bir vaqtda faollashtirib, idrokni kuchaytiradi. Boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchi uchun ko‘rgazmalilik va tezkor fikr-mulohaza (feedback) muhim bo‘lgani sababli raqamli vositalar darsni jonlantiradi. Biroq ularni maqsadli va me’yorida qo‘llash zarur: raqamli vosita metodning o‘rnini bosmasligi, balki metodni kuchaytiruvchi xizmat qilishi kerak.

7. Innovatsion metodlar baholash tizimini takomillashtiradi. Innovatsion yondashuvda baholash faqat nazorat ishi yoki yakuniy ball bilan cheklanmaydi. U jarayon davomida shakllantiruvchi baholash sifatida ham ishlaydi: o‘quvchining guruhdagi ishtiroki, fikrni asoslash darajasi, vazifani bajarish strategiyasi va refleksiya natijalari ham hisobga olinadi. Natijada baholash o‘quvchini jazolovchi vosita emas, rivojlantiruvchi mexanizmga aylanadi. Bu esa boshlang‘ich bosqichda o‘quvchining o‘ziga ishonchini saqlab qolish va ta’limga ijobiy munosabatni mustahkamlashga xizmat qiladi.

8. Zamonaviy pedagog doimiy innovatsiyaga intilishi zarur. Ta’lim jarayoni o‘zgarayotgan sharoitda o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi ham yangilanib borishi kerak. Zamonaviy pedagog metodik yangilikni faqat bilishi emas, uni sinf sharoitiga moslab tatbiq eta olishi, natijani tahlil qilishi va takomillashtirishi lozim. Innovatsiyaga intilish o‘qituvchining shaxsiy o‘sishi bilan birga maktabning umumiy ta’lim sifatini ham oshiradi. Shuning uchun innovatsion faoliyat o‘qituvchining “qo‘shimcha ishi” emas, kasbiy me’yoriga aylanishi kerak.

Takliflar. 1. Har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi uchun innovatsion metodlar bo‘yicha amaliy seminarlar tashkil etish. Seminarlar nazariy ma’ruza shaklida emas, “mikrodars”, “ustoz darsi”, “keys tahlili” ko‘rinishida tashkil etilsa, o‘qituvchi metodni real dars modeli orqali o‘zlashtiradi. Amaliy seminarlar darsning bosqichlari, sinf boshqaruvi, guruhli ishni tashkil etish va refleksiya vositalarini ko‘rsatib berishi kerak. Natijada o‘qituvchi innovatsion metodni “bilaman” darajasidan “qo‘llay olaman” darajasiga olib chiqadi.

2. Dars ishlanmalarini interfaol model asosida qayta ishlab chiqish. Dars ishlanmasi faqat mavzu va reja emas, balki darsning didaktik mexanizmi hisoblanadi. Shuning uchun

ishlanmalar FIM kabi aniq bosqichli modelga tayanib qayta tuzilsa, dars jarayoni tizimli va natijador bo‘ladi. Ayniqsa har bir dars uchun muammoli savol, guruh topshirig‘i, amaliy vaziyatli mashq va refleksiya mezonlari oldindan rejalashtirilsa, innovatsiya epizodik bo‘lib qolmaydi.

3. Maktablarda metodik bank yaratish. Metodik bank deganda innovatsion dars ishlanmalari, ko‘rgazmali materiallar, rubrikalar, kuzatuv varaqalari, refleksiya savollari va vaziyatli topshiriqlar jamlanmasi tushuniladi. Bu bank elektron va bosma ko‘rinishda yuritilsa, o‘qituvchi har safar “noldan” tayyorlanmaydi, balki tajriba almashish imkoniga ega bo‘ladi. Bankning muntazam yangilanib borishi metodik birlikni ta’minlaydi va maktab ichida innovatsion madaniyatni shakllantiradi.

4. Har chorakda ochiq innovatsion darslar tashkil etish. Ochiq darslar ko‘rgazmali tadbir sifatida emas, metodik tahlil maydoni sifatida tashkil etilishi zarur. Darsdan keyin “tahlil sessiyasi” o‘tkazilib, qo‘llangan metodlar, o‘quvchi faolligi, vaqt taqsimoti va natija indikatorlari muhokama qilinsa, bu o‘qituvchining reflektiv kompetensiyasini oshiradi. Shuningdek, ochiq darslar yosh o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash va ilg‘or tajribani ommalashtirishning eng samarali yo‘llaridan biridir.

5. O‘qituvchilar faoliyatini samaradorlik indikatorlari asosida baholash. Agar baholash faqat o‘quvchining yakuniy balliga bog‘lanib qolsa, jarayon sifati e’tibordan chetda qoladi. Shuning uchun indikatorlar tizimi joriy etilishi maqsadga muvofiq: o‘quvchi faolligi, mustaqil ishlash ko‘nikmasi, refleksiya sifati, hamkorlik madaniyati, differensial yondashuvning mavjudligi kabi mezonlar ham kuzatuv varaqalari orqali qayd etilishi kerak. Bu o‘qituvchini natija bilan birga jarayonni ham sifatli qurishga undaydi.

6. Innovatsion metodlardan foydalangan o‘qituvchilarni rag‘batlantirish tizimini kuchaytirish. Rag‘bat moddiy bo‘lishi shart emas; metodik tanlovlar, sertifikat, ustozlik maqomi, tajriba tarqatish uchun imkoniyat, ochiq darslar uchun platforma, metodik bankda mualliflik materialini e’tirof etish kabi shakllar ham kuchli motivator bo‘ladi. Rag‘bat tizimi aniq mezonlar asosida ishlasa, innovatsion faoliyat “tasodifiy tashabbus” emas, barqaror kasbiy yo‘nalishga aylanadi. Natijada maktab miqyosida innovatsion muhit shakllanadi va ta’lim sifati izchil oshib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1938.
2. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
3. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023.
4. OECD. PISA 2022 Results (Volume I). Paris: OECD Publishing, 2023.
5. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4. Paris: UNESCO, 2016. (Elektron resurs). Murojaat sanasi: 17.02.2026.

6. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education: A tool on whose terms? Paris: UNESCO, 2023. (Elektron resurs). Murojaat sanasi: 17.02.2026.
7. World Bank. World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise. Washington, DC: World Bank, 2018. (Elektron resurs). Murojaat sanasi: 17.02.2026.
8. World Bank. Teach Primary: Implementation Brief (Second edition, 2021/2022). Washington, DC: World Bank, 2022. (Elektron resurs). Murojaat sanasi: 17.02.2026.
9. World Bank. Teach Primary: Implementation Guide (Five Steps for Implementation). Washington, DC: World Bank, 2022. (Elektron resurs). Murojaat sanasi: 17.02.2026.
10. Schweisfurth M. Is learner-centred education 'best practice'? UNICEF Education Think Piece Series: Improving Classroom Practice. 2019. (Elektron resurs). Murojaat sanasi: 17.02.2026.